

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "rfd" md.; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, I, 144, 148-150, 156-158, 163; İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, I, 60, 62-63, 67; İbn Habîb, *el-Münevver*, s. 27-28; Ezrakî, *Ahbaru Mekke* (Melhas), I, 110, 112, 194-195; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevver*, IV, 1149; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 58, 62, 64, 67-68; IX, 415; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 239, 259; İbn Abdürabbih, *el-'İkdü'l-ferîd* (nşr. Abdülmeccid et-Terhîni), Beyrut 1407/1987, III, 267-269; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 34-38; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Abdüssâtir v.dğr.), Kahire 1408/1988, II, 192-194, 270; XIII, 52; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 121-124, 139-141; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 327; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 845; W. Montgomery Watt, *H. Muhammed Mekke'de* (trc. Ramî Ayas – Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 26; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997, s. 62, 67-68, 99; G. R. Hawting, "The 'Sacred Offices' of Mecca from Jahiliyya to Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIII, Jerusalem 1990, s. 64.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

RİFÂÎ, Ahmed b. Ali

(bk. AHMED er-RİFÂÎ).

RİFÂÎ ÂSİTÂNESİ

Rifâiyye tarikatının
İstanbul'daki merkez tekkesi.

Üsküdar İnadiye'deki Gündoğumu caddesi (eski Menzilhâne Yokuşu) üzerinde önce küçük bir zâviye olarak kurulmuştur. Bânisi, 1591-1592 civarında Yemen'den İstanbul'a gelen ve âsitânenin karşısındaki Tavâşi Hasan Ağa (İnadiye) Camii'nde Rifâî âyini icra etmeye başlayan Şeyh Muhammed b. Ukayl'dir (ö. 1037/1627). Bugün mevcut olan 1145 (1732) tarihli kitâbeden bu tarihte bir tekke binasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bina, Defter-i Hâkânî Emîni Hâfız Yûsuf Rızâ Efendi tarafından 1812'den önce eskisinden daha geniş biçimde ihya edilerek vakfiyesi düzenlenmiştir. Rifâiyye'nin asıl âsitânesi, Bağdat'ın güneyinde Basra ile Vâsıt arasındaki Ümmü Abîde köyü yakınlarında Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin yanında pîr makamı niteliğinde olan tesistir. Ancak İstanbul'un İslâm âlemindeki imtiyazlı mevkiinden dolayı Üsküdar'daki bu âsitâne Anadolu ve Rumeli'deki Rifâî tekkelerinin merkezi haline gelmiştir.

Bazı kısımları 1898'de onarım geçirse de tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında tamire muhtaç durumda bulunan tekkenin

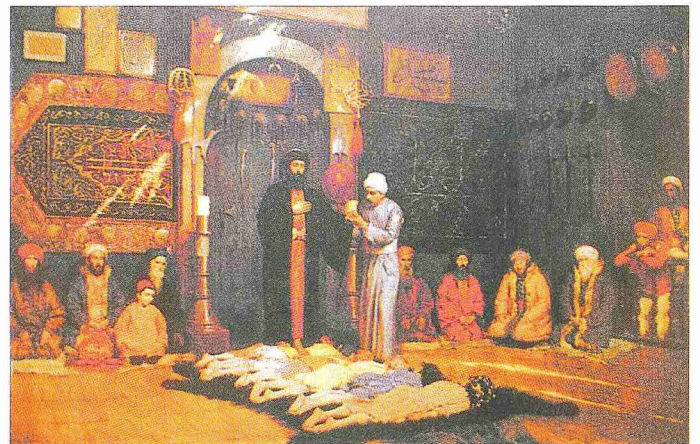
harem kısmında son postnişin Hasan Hüsnü Efendi oturmuş, selâmlık kısmı 1929'da Vakıflar İdaresi tarafından kiraya verilmiştir. 13 Haziran 1942'de çıkan bir yangında iki evle birlikte tekkenin büyük kısmı yanmış, Vakıflar İdaresi restorasyon projesini hazırlamış, ancak tamirat gerçekleştirilmemiştir. Yangından kurtulan kısım 1953'te yıkılınca Gündoğumu caddesi üzerindeki küçük hazîre dışında âsitânedden herhangi bir iz kalmamıştır. Günümüzde tekke binasının yerinde eski yapıyla hiçbir ilgisi olmayan alelade bir mesken bulunmaktadır.

Kaynaklarda âyin gününden ve farklı tarihlerde postta oturan şeyhlerden dolayı Perşembe, Feyzîzâde, Hâfız İbrâhim Efendi, Şeyh Hâfız Efendi, Şeyh Mehmed, Şeyh Sâdık Efendi, Şeyh Ziyâ Efendi gibi adlarla zikredilmektedir. Rifâiyye'nin Ulvâniyye koluna bağlı olan âsitâne perşembe günleri öğle namazını müteakip yapılan mukabele sırasında gösterilen "burhan"larla tanınmaktaydı. Bu sebeple Avrupa'da oryantizm ve egzotizm eğilimlerinin ağırlık kazandığı XIX. yüzyılda basılmış seyahat rehberlerinin çoğunda İstanbul'da "kacırılmaması gereken ilginç hususlar" arasında Üsküdar'da "haykıran dervişler tekkesi" adıyla yer almış ve çok sayıda yabancı yazarın ve ressamın uğrağı olmuştur. Fransız Albert Aublet ile "ressâm-ı Hazret-i Şehriyârî" İtalyan Fausto Zonaro'nun tevhidhânedâ âyin sırasında şeyh efendi tarafından hastaların çiğnenmesini (devsiye yapılmasını) tasvir eden tabloları bunlardandır. Aublet, "Cérémonie des derviches hurleurs de Scutari" adlı 1882 tarihli tablosunda mihrap duvarını mefruşatına ilişkin ayrıntılarıyla aslına uygun biçimde tasvir etmiştir.

Âsitâne postuna oturan meşâyih şunlardır: Şeyh Muhammed el-Hadîdî (1732-

1756), Şamlı Şeyh Yâsin Efendi (1756 [?]), Hocazâde Şeyh Mehmed Tâhir Efendi (1812), Şeyh Ali Rızâ Efendi (1812-1813), Şeyh Mehmed Sâdık Hilmi Efendi (1813-1826), Şeyh Seyyid Feyzullah Efendi (1826-1843), Lârendeli Tatar Şeyh Hâfız İbrâhim Hilmi Efendi (1843-1865), Şeyh Hâfız Abdurrahman Tevfik (Büyük) Efendi (1865-1898), Şeyh Abdülkadir Ahmed Ziyâeddin Salâhî Efendi (Ziyâ Molla) (1898-1917), Şeyh Hasan Hüsnü Sarier (Ceyhun) Efendi (1917-1925).

Arsanın batı kesiminde tek bir yapıdan ibaret olan tekke batıda Gündoğumu caddesi, doğuda Ferah sokağı, diğer iki yönde komşu parsellerle çevrilidir. Cadde üstündeki çevre duvarıyla tekke binası arasında kalan sahanın kuzey kesimi hazîre, güney kesimi küçük bir avludur. Cadde üzerindeki, köfeki taşıyla örülü ve harpuştalı çevre duvarında dikdörtgen açıklıklı ve demir parmaklıklı yedi pencere sıralanır. İkinci bâni Yûsuf Rızâ Efendi'nin kabrinin hizasında büyük pencerenin üzerindeki basık kemer biçimli yükseltide ta'lik hattıyla Ankebût sûresinin 57. âyeti yazılıdır. Duvarın güney ucunda halen mevcut olmayan cümle kapısının üstünde âsitânenin 1145 (1732) tarihini taşıyan manzum kitâbesi vardı. Tekke binası içinde kuzeyde tevhidhâneyle türbe, batıda giriş taşılığı, güneybatıda selâmlık, güneydoğuda harem yer almakta, harem tek katlı olan bir kısmı bu yönde kitleden taşmaktadır. Arsa-daki eğime uyularak mekânlar batıdan doğuya doğru alçalan kademeler üzerine oturtulmuştur. Tekkenin boyutları en geniş yerinde 25 x 17 metreyi bulur. Harem güneydoğu yönündeki çıkıntısı dışında yapı iki katlıdır. Türbenin kuzey ve batı duvarları ile harem bodrum katındaki dış duvarlar kâgirdir. Diğer bütün duvarlar ahşap karkaslı olup içeriden bağdâdî siva, di-

Rifâî Âsitânesi'ndeki bir âyin sırasında şeyhin devsiyesini tasvir eden, 1891'de Albert Aublet tarafından yapılmış tablo (Houston David B. Chalmers Koleksiyonu)

şarından ahşapla kaplanmıştır. İki kat yüksekliğinde ve 9,60 x 9,60 m. boyutlarındaki tevhidhânenin sağır olan güney duvarının ortasında yarım daire planlı mihrap hücresi vardır. Doğu ve kuzey yönlerinde 1,50 m. derinliğindeki mahfillerin zemini bir kademe yükseltilmiş, sınırlarına fevkanî kadın mahfillerini taşıyan ahşap dikmeler dizilmiş, dikmelerin arası -girişin karşısına isabet eden yer dışında- ahşap korkuluklarla kapatılmıştır. Doğu ve kuzey duvarlarındaki yedi pencereden ışık alan tevhidhânenin mihrabı ve çevresi Rifâî tekkelerine özgü bir biçimde tefriş edilmiştir. Mihrabın içine burhan göstermekte kullanılan topuz (şiş), tığ, kılıç, güz gibi aletler asılmış, iki yanına teberler dikilmiş, sağ ve soldaki duvarlara iki defa kutbiyet makamına nâil olduğu için "ebû'l-alemeyn" olarak anılan Pîr Ahmed er-Rifâî'nin çiftte tarikat sancağı gerilmiştir. Tevhidhânenin batı duvarında zemini üç basamakla yükseltilmiş türbe ahşap korkuluklarla sınırlandırılmıştır. İki kat yüksekliğindeki dikdörtgen planlı (5,40 x 3,70 m.) türbede bulunan beş adet ahşap sandukanın başuçlarında âsitânenin dervişlerinden Hattat İsmâil Dede Efendi'nin nesih hattıyla yazılmış manzumeleri içeren levhalar yer almaktaydı. Rifâî Âsitânesi tasarımı mantığı, cephe düzeni, mimari ayrıntılar ve süsleme programı bakımından dönemin ahşap sivil mimari örnekleriyle büyük bir yakınlık gösteren XIX. yüzyılın tipik bir örneğidir. Gösteriş iddiasından ve biçim kaygısından uzak, ihtiyaca göre tasarlanmış yapının selâmlık ve harem bölümlerini oluşturan mekânları arasında tekkelerin kullanımı şemasını yansıtan girift bağlantıların kurulduğu dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Tekkeleri Listesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1825, sıra nr. 136; TSM, nr. E. 1772, 3333, sıra nr. 168; Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey, nr. 489, vr. 2^b; *Üsküdar'da Menzilhane Yokuşu'ndaki Şeyh Tevfik Efendi Dergâhı'nın Planı*, BA, Plan-Proje-Kroki Kataloğu, nr. 93; Galata Mevlevihanesi Müzesi, Cemâleddin Server Revnaoğlu Arşivi, dosya nr. A/168; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 13; Melekpaşazâde Kadri Bey, *Hankahnâme*, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez, nr. 36, vr. 8^b (nr. 206); *Âsitâne Tekkeleri*, s. 17; *Mecmûa-i Cevâmî*, II, 64-65; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 113; *Tekâyâ ve Zevâyâ Mahsus Defter*, İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Arşivi, nr. 309; Hüseyin Vassâf, *Seftne-i Evliyâ* (nşr. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş), İstanbul 2006, V, 305; I. Friedlander, *The Whirling Dervishes*, New York 1975, s. 120-121; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 61, 247-248, 433; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Taşsi), s. 77; a.e.: *İstanbul Hankahları Meşâyihî* (nşr. Turgut Kut), Harvard 1995, s. 73-74; L. Thornton, *Les orientalistes*

peintres et voyageurs 1828-1908, Paris 1983, s. 218-219; T. Gautier, *Constantinople*, İstanbul 1990, s. 139-148; a.e.: *İstanbul* (trc. Nurullah Berk), İstanbul, ts. (Apa Ofset Basımevi), s. 151-161; M. Baha Tanman, "Settings for the Veneration of Saints", *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey* (ed. R. Lifchez), Berkeley 1992, s. 155-156; a.mlf., "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihî Eserlerinden Üsküdar'da Rifaî Âsitânesi", *100 Yaşında Bir Osmanlı Ekrem Hakkı Ayverdi ve Osmanlı Mimârisi Sempozyumu* (haz. Ayşe Yıldız Topuz), Ankara 2002, s. 117-174; a.mlf., "Rifâî Âsitânesi", *DBİSt.A*, VI (1994), s. 324-325; Sâlim Yorgancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları* (haz. Ahmed Yüksel Özemer), İstanbul 2004, s. 114-116; Ziya Şâkir, "Tarihler, Tekkeler", *Resimli Tarih Mecmuası*, sy. 12, İstanbul 1950, s. 464-467; Nedret İşli - T. Zarcane, "La population des couvents de derviches d'Istanbul à la fin du XIXe siècle", *Anatolia Moderna: Yeni Anadolu*, II, Paris 1991, s. 209-220; Esin Demirel İşli, "Üsküdar'da Rufai Asitanesi", *Arkitekt*, sy. 433, İstanbul 1996, s. 84-85.

M. BAHA TANMAN

RİFÂİYYE

(الرفاعية)

Ahmed er-Rifâî'ye
(ö. 578/1182)

nisbet edilen İslâm dünyasının
ilk tarikatlarından biri.

Kurucusunun nisbesinden dolayı Rifâîyye diye bilindiği gibi ismine izâfetle Ahmediyye, kurulduğu bölge olan Batâih'e nisbetle Batâihîyye adlarıyla da anılır. Ancak sonraki yıllarda muhtemelen Batâihîyye adının fazla kullanılmaması ve XIII. yüzyılda Ahmediyye adıyla ortaya çıkan Bedeviyye ile karıştırılmaması için daha çok Rifâîyye adı yaygınlaşmıştır. Tarikat günümüzde Türkiye'de Rufâîyye şeklinde de söylenmektedir. 512'de (1118) Irak'ın güneyindeki Batâih bölgesinde Ümmüabîde köyünde doğan Ahmed er-Rifâî önce Ebû'l-Fazl Ali el-Vâsrî'den, daha sonra dayısı Mansûr el-Batâihî'den ilâfât aldığı için Rifâîyye'nin Hz. Ali'ye ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır. İlk şeyh vasıtasıyla silsile Ebû'l-Fazl b. Kâmih el-Vâsrî, Gulâm b. Türkân, Ebû Ali er-Rûzbârî, Ali el-Acermî, Ebû Bekir eş-Şibî; ikinci şeyhi vasıtasıyla Ebû Mansûr et-Tayyib, Ebû Said en-Neccâr, Ebû Ali el-Karmezî, Ebû'l-Kâsım es-Sundûsî (es-Sundurûsî), Ebû Muhammed Ruveym el-Bağdâdî ile Cüneyd-i Bağdâdî'ye varmakta, ondan da Hz. Ali'ye ulaşmaktadır.

Rifâîyye'nin XII. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikat olduğunu söylemek mümkündür. Ahmed er-Rifâî'nin genç yaşta devrin meşhur sûfilerinden olan dayısı Mansûr el-Batâihî'den kalabalık bir

mürîd topluluğu devralmış olması bu teşkilâtlanmanın en önemli sebebi olarak görülebilir. Zira Şeyh Mansûr, onu 540 (1145-46) yılında "şeyhü's-şüyûh" unvanıyla Ümmüabîde'de bulunan tekkeye yerleştirerek kendisine bağlı bütün tekkelerin başına geçirmişti. Buradaki merkez tekkenin on yıl sonra ilâvelerle genişletildiği görülmektedir. 550'de (1155) 4000 kemerli olarak inşa edilen ve "rivâk" diye anılan bu tekke yüzlerce metrekairelik bir alanı kapsayacak büyüklükteydi. Zâviye yerine daha çok rivâk kelimesinin kullanılması, tekke binasının ahşap direkler ve direkler arasında üstü örtülü kemerlerle bağlantılardan meydana gelen revaklardan oluşması sebebiyledir. Kurulduğu bölge Güney Irak'ta Kûfe, Vâsıt ve Basra arasında Fırat ile Dicle nehirlerinin meydana getirdiği, içinde bolca ağaç ve kamış bulunan bataklıklardan (batâih) ibaret olduğundan tekkenin bu şekilde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Tekkenin binlerce muhip ve müntesibin sağladığı bağış, hediye ve vakıflarla on binlerce cemaate hizmet edebilecek tarzda yapıldığı belirtilir. Büyük zikir meclislerinin kurulduğu geceler (mahyâ) 100.000 mürid Ümmüabîde civarında çadırlarını kurar ve her gün 20.000 mürid rivâkta toplanırdı. Bunlara sabah akşam yiyecek ikram edilirdi. VI (XII) ve VIII. (XIV.) yüzyıllarda müreffeh bir yer olarak anılan, yerleşim yerlerinin birbirine dereler ve su ka-

Rifâî tâc-ı şerîfi çevresinde düzenlenmiş Aziz Efendi hattıyla celi sülûs levha (Muhiittin Serin, *Hattat Aziz Efendi*, İstanbul 1999, s. 87)

